

माहेरवाशीण

गेल्या एक महिन्यापासून वेगवेगळ्या नळ्यांनी जखडलेल्या अन् कोमामध्ये गेलेल्या आईला ती बघत होती. कधी तिच्या डोक्यावरून हात फिरवायची, कधी तिचा हात धरायची. प्रत्येक वेळेस तिला हाक मारायची, “आई बघ ना ! मी आलेय !” तिच्या मनात आशेचा एक मिणमिणता दिवा तेवत होता, निदान शेवटचा श्वास घ्यायच्या आधी तरी तिच्या आईला कळावे की आपली लाडकी लेक आपल्या मृत्युशय्येजवळ होती. मनातल्या मनात हजारदा देवाला विनवण्या करायची, देवा ! फक्त एकदा हिला डोळे उघडू दे, मला बघू दे !

मात्र तसं झालं नाही. एकदा रात्रभर तिचा डोळा लागला नाही, मात्र सकाळी सकाळी लागला. डॉक्टर राऊंडवर आले तेव्हां ती खडबडून जागी झाली. डॉक्टरांनी नेहमीसारखं तिच्या आईला तपासायला सुरवात केली अन् लगेच तिच्याकडे वळून म्हणाले, “आय अॅम सॉरी सरिता, शी इज नो मोअर”. डॉक्टर खूप वर्षपासून ओळखीचे होते, तिच्या माहेरी त्यांचं येणं जाणं होतं, त्यांनी हलकेच तिच्या खांदयावर थोपटलं. नर्सनं तिच्या आईला नळ्या हळूहळू काढल्या. तिच्या डोळ्यांतून अश्रूधारा वाहू लागल्या. आपण येण्यासाठी खूप उशीर केला होता. आपण तिच्याजवळ असल्याची साधी जाणीवही तिला झाली नव्हती, “आई ! मला ही केवढी मोठी शिक्षा दिलीस ! तिच्या मनान आक्रोश केला.”

त्यानंतर हळूहळू सगळे सोपस्कार व्हायचे ते झाले. लोकांना फोन करणं झालं, लोकं हळूहळू त्यांच्या फार्महाऊसवर जमू लागली. भाऊ काहीबाही करत राहिला. घरातल्या काहीं कामवाल्या बायांनी हंबरडा फोडला, तेव्हा मात्र ती त्यांच्यावर एकदम् खेकसली, ‘गप बसा.’ तिला अनावर संताप आला. यातल्या सगळ्या बायांशी तिच्या वडिलांचे

अनैतिक संबंध होते. यांच्या अंगाखांदयावर सोनं आलं होतं, यांची घरं बांधून झाली होती. आईला मात्र साधी सोन्याची साखळीही त्यांनी दिली नव्हती. आई या सगळ्या बाबतीत स्वतः होऊन कधी अवाक्षरही बोलली नव्हती, तिनच तिच्या डोळ्यांनी एकदा पाहिलं होतं अन् तिच्या तळपायाची आग मस्तकाला भिडली होती. इतकी सुंदर, शालीन अन् गुणी पत्नी असतांना आपल्या बापानं असं कराव ? वडलांवरच्या या संतापामुळे तिनं माहेरी येण खूप कमी केलं होतं. ती चांगली नामांकीत वकील होती. आईवर घडत असलेल्या अन्यायाची जाणीव झाल्यानंतर तिनं तशा प्रकारच्या केसेसमध्ये अडकलेल्या स्त्रियांपासून पैसे घेण बंद केल होतं. आई मात्र तिला सारखी बोलवतच रहायची. तिला म्हणायची, ‘‘माझ्यासाठी म्हणून ये. नेहमी दोन दिवस येतेस अन् पळतेस कधीतरी दहा पंधरा दिवस रहा. मी तुझा काय गुन्हा केलाय ? मी सगळं हसत हसत सहन केलं ना ? ते माझं प्राक्तन. माझ्याकडे दुसरा मार्गच नव्हता. तुम्हा मुलांना घेऊन मी कुठे गेले असते ? मला माहेर नव्हतं. तुला आहे. तुझ्याजवळ बसावं, हितगुज करावं, कधी तुझं डोकं आपल्या मांडीवर ठेऊन कुरवाळावं, असं मला खूप वाटतं.’’ आईच्या विनवण्या चालू असायच्या कधीतरी सरिता आपल्या लेकीला पाठवून दयायची. आजीचं अन् नातीचं खूप पटायचं. जणू दोघी जीवाभावाच्या मैत्रिणी. तिची मुलगी लग्नानंतर आस्ट्रेलियाला निघून गेली तेव्हा तिची आई खूप रडली होती.

आईची एक आत्येबहिण हैद्राबादला असायची. या दोघींचा एकमेकींवर खूप जीव होता. कधी कधी सुट्टीत आई तिला व भावाला घेऊन हैद्राबादला जायची. मावशी त्यांचे लाड करायची. या मावशीला पाच मुलं होती. तिची परिस्थितीही बेताचीच होती. आई देखील विना रिजर्वेशन थर्डक्लासमध्येच प्रवास करायची. परततांना तिची मावशी आईला तिच्या पसंतीनं दोन तीन कॉटनच्या साडया घेऊन दयायची. तिला व

तिच्या भावाला ही कपडे दयायची आईनं मात्र मावशीच्या मुलांना कधीच काही दिलं नव्हतं, तिच्याकडे कधी वडिलांनी पैसे दिलेच नाहीत.

हळूच भावानं तिच्या खांदयावर थोपटलं, “वासांसी जीणांनी यथा विहाय, नवानि गृह्णाति नरो पराणि । तथा शरिराणि विहाय जीणान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥” हे सगळे मंत्रोच्चार होऊन गेले होते. इतर जे काही व्हायचं तेही झालं होतं. तिच्या आईचा शेवटचा प्रवास सुरु होणार होता. तिला उचललं गेलं. राहत्या घरापासून फाटक लांब होतं. ती तिथपर्यंत गेली. दूरदूरपर्यंत बघत राहिली. काही वेळानं भाऊ परत आला. नेमका किती वेळ लागला हे तिच्या ध्यानात आलं नाही. आंघोळी झाल्या. काही लोक निघून गेले. काही थांबले, अन् तिच्या लक्षात आलं, आईच्या चितेबरोबर आपलं माहेरही जळालं. आता तिचा माहेर वास संपला.

काही दिवसांनी ती घरी परतली. तिची मुलगी येईल असं तिला बापडीला वाटलं होतं, पण ती आली नाही. अगदी आठवडाभरच येऊन जा म्हणून तिनं विनवलं तरीही ती आली नाही. बरीच कारण पुढे केली. आता सरिताला जाणवलं की जेव्हां आपली आई आपल्याला बोलवत असायची अन् आपण जात नसू तेव्हां तिला काय वाटत असेल.

दिवस, महिने, वर्ष सरली. अधून मधून तिचा भाऊ तिला बोलवायचा, मात्र भावजीचा थंड व्यवहार अन् आईविना ओकंबोकं पडलेलं घर आठवून ती जायचं टाळतच राहिली. अन् एके दिवशी भावाचा फोन आला. त्यानं ते घर अन् आजूबाजूची जमीन विकायला काढली होती. तो म्हणाला, “आईनं एक छोटी ट्रंकही कुलुप लावून तुझ्यासाठी ठेवली होती. ती अडगळीच्या खोलीत पडून राहिल्यानं मी त्या बाबतीत तुला सांगायचं विसरूनच गेलो होतो. घरातलं काही सामान तुला हवं असलं तर ते ही येऊन बघून घे आणि आपल्या घराला शेवटचा निरोप दे.” हे म्हणतांना तिच्या भावाचाही गळा भरून आला होता. आता मात्र तिनं जायचं ठरवलं, अन् गेलीही.

ती पोचली तोपर्यंत सामानाची बरीच आवराआवर झाली होती. मला काहीच नको, असं तिनं भावाला सांगून टाकलं आईला बागकामाची खूप हौस होती. रॅक गार्डन, हंगामी फुलं, वेगवेगळ्या वेली, मोगरा अन् गुलाबांचे ताटवे, खूप त-हेत-हेचे क्रोटन्स अन् अजून कितीतरी गोष्टींनी बगीचा बहरलेला असायचा. खूपदा आजूबाजूच्या परिसरातून लोकं तिचा बगीचा बघायला यायचे. तिनं त्या बागेत एक दृष्टि टाकली अन् तिला त्या बगीच्याचे भग्नावशेषसुध्दा दिसले नाहीत. काही अर्धवट मरगळलेल्या वेली अन् कसेतरी तग धरून राहिलेले काही क्रोटन्स या व्यतिरिक्त तिथं काहीच नव्हतं. नुसतं उंच उंच उगवलेल्या तणांचं साम्राज्य सकाळी उठल्यावर ती बाहेर आली. तिथं ते लिंबाचं झाड अजून होतं. त्याच्या फांदीवर बांधलेला झोका मात्र नव्हता. त्या झोक्याच्या दोरीवर चढायला तिच्या आजोबांनी तिला शिकवलं होतं. समोर प्राजक्ताचं झाड होतं. त्यावर लहानपणी खेळलेले सुरपारंब्यांचे खेळ तिला आठवले. ते बकुळीचं झाड, त्यावर चढून ती श्लोक, कविता पाठ करायची, ‘शैले शैले न माणिक्यम,.....’ अचानक तिला तो श्लोक आठवला. अगदी जमिनीला फांद्या टेकलेली आमराई, त्या छोट्या छोट्या पाऊलवाटा, पुढे पुढे धावणारी ती, मागे मागे धावणारे आजोबा, माहेराच्या मातीनं भरलेले तिचे पाय, झुलत्या खुर्चिवर बसून भरतकाम, विणकाम करणारी आजी, या सगळ्या आठवणी दडवून बसलेलं हे घर परकं होणार होतं. साधीच पण स्टार्च करून साडी नेसलेली, अंबाडा घातलेली हसरी आई, बागेत रमणारी, आपली दुःख कधीही न सांगणारी ती माता, तिच्या आठवणींनी भरलेला कोपरा न कोपरा विकला जाणार होता ! तिचं बालपणच जणू विकलं जाणार होतं !

तिला त्या ट्रंकेची आठवण आली. भावाकडून किल्ली घेऊन तिनं ति ट्रंक उघडली. काय ठेवलं असेल आई नं यात ? बघते तर वरच एक पिवळसर पडलेलं पत्र होतं. आईचं शेवटचं पत्र. आईनं लिहिलं होतं.

‘बाळ, या ट्रंकेत तुझां अनं तुझ्या लेकीचं बालपण जपून दडवून ठेवण्याचा प्रयत्न केलाय, मी ! वेडी म्हणशील मला ! माझ्याकडे देण्यासारखं अजून काहीच नाही. ते तुलाही जपायचं असलं तर जप. मनात एक वादळ उठतय्. खूप काही लिहावसं वाटतय्, मात्र शब्द सापडत नाहीत. सगळा जीवनपट इतका भरभर डोळ्यांसमोरून सरकतोय की काय अन् कसं पकडू समजत नाही.

काही क्षणांची तू होतीस तेव्हा तुला माझ्या छातीशी धरली अन् केवढा उमाळा, केवढं प्रेम उन्मळून आलं. हेच का मातृत्व ? क्षणात अस्तित्व बदलतं ? केवढे आशिर्वाद दिले, मनातल्या मनात तुला. तुझ्या जीवनात सदैव फुलांचा सडा कोणीतरी शिंपावा, सगळे काटे माझ्या वाटाळा यावेत. सगळ्याच माता असच मागत असतील कदाचीत !

भराभर दिवस सरकत गेले. माझा आवाज ऐकून तू मान वळवू लागलीस, हसू लागलीस, मग कूस बदलू लागलीस. सगळच माझ्या मानसपटलावर अंकित होत राहिलं. आधार घेऊन तुझां बसणं, माझ्या हातून घेतलेला पहिला घास, माझां बोट धरून पहिल्यांदा चाललीस तो क्षण, तुझ्या तोंडून पहिल्यांदा ‘आई’ ऐकलं तेव्हांचं संगीत, अजून कितीतरी. घराच्या कोप-यान कोप-यात दडलेले तुझे सूर.

तू लग्न होऊन गेलीस तेव्हा प्रत्येक कोप-यातून ‘आई’ हा शब्द मला ऐकू येई. वाटे अगदी कुटूनतरी येऊन तू माझ्या गळ्यात हात टाकशील !

हळूहळू एकटेपणाची सवय पडली. तुझा भाऊ होता. पण मुलांची गोष्टच वेगळी. मग तुला मुलगी झाली. तिच्यासाठी नव्यानव्या, त-हे त-हेच्या वस्तु बनवण्यात खूप आनंद वाटायचा. तेही दिवस कसे पटकन् गेले. लग्न करून तीही ऑस्ट्रिलियाला निघून गेली. वाटतं, तोही एक अध्याय संपला. तिला बघून किती वर्ष झाली !

शेवटी इतकच म्हणेन, आयुष्यात जेव्हां अंधकार दाढून आला आहे, असं वाटेल तेव्हां अंतर्मनाचे नेत्र उघड. आपोआप अंधकार मिटेल. अंतिम सत्याचं दर्शन होईल. हो, जगात नित्य काहीच नाही. जीवन अनित्याकडून नित्याकडे नेणारा एक प्रवास आहे. असो. तुला बघायला डोळे अगदी व्याकूळ झालेत ग ! माझ्या लाडके ! माझे आशिर्वाद सदैव तुम्हा सर्वाच्या पाठीशी आहेत. सुखी रहा. आनंदी रहा.

तुझीच

आई.”

झारझार वाहणा-या डोळ्यांनी, थरथरणा-या हातांनी तिनं ट्रंकेत बघायला सुरवात केली. एका फाईलमध्ये तिनं खूप लहानपणी काढलेली चित्रं होती. पिवळी पडलेली. एक वहीत होती. त्यात एकेकाळी तिनं लिहिलेली सुविचार होते. दुस—या एका वहित तिला आवडलेली चित्रं चिकटवलेली होती. एका प्लॉस्टिकच्या पिशवीत तिची प्रगती पुस्तकं होती. शाळा कॉलेजची मासिंक, ज्यात तिचे फोटो होते, लेख होते. एक दोन छोटी कापडी गाठोडी होती, त्यात ती अन् नंतर तिची लेक ज्या ओढण्या गळ्यांत घालून मिरवायची त्या होत्या. छोटे छोटे फॉक्स होते, काही तिच्या लहानपणचे तर काही तिच्या लेकीच्या लहानपणचे. पत्रांचा एक गढा होता. काही तिनं हॉस्टेलमधून आईला लिहिलेली तर काही तिच्या लेकीनं आपल्या चिमुकल्या हातांनी आपल्या आजीला लिहिलेली. एक डबा होता. त्यात वेगवेगळ्या जत्रांमधून विकत घेतलेले मण्यांचे, पितळेचे दागिने होते. छोट्या छोट्या अंगठ्या अन् बांगड्या होत्या. तिच्या आईनं तिच्यासाठी व नंतर तिच्या लेकीसाठी बनवलेल्या कापडी बाहुल्या होत्या. भातकुलीची भांडी होती. एक अल्बम होती. त्यात पाळण्यातल्या तिच्या फोटोंव्यतिरिक्त तिच्या लेकीच्याही बालपणाचे फोटो होते. कितीतरी वेळ ती त्या ट्रंकेजवळ बसून राहिली. मग केव्हा उढून उभी राहिली तिचं तिलाच समजलं नाही.

सहा बेडरूम, सहा बाथरूम अन् तीन बैठकी असलेल्या घरात फिरू लागली. इथे या खिडकीत एक ग्रामोफोन असायचा अन् शेजारी रेकॉर्डसूचा गढठा. ‘‘धूँगटके पट’ खोल रे तोहे पिया मिलेंगे’’, हे स्वर तिच्या कानात घुमले. लहानपणी या शब्दांचा बोध झाला नव्हता. नंतर लक्षात आलं ‘धूँगटके पट म्हणजे मानसपटलावर पडलेले अज्ञानाचे पडदे. ते उलगडले की परमात्म्यांचं दर्शन होईल. ‘कहो ना आस निरास भयी’ हे गाण आई गुणगुणायची. मग खूप गाणी घुमू लागली. मध्येच केव्हांतरी ती जेवली. संध्याकाळी पुन्हां एकदा तो सर्व परिसर डोळ्यांत, मनांत साठवून घेण्यासाठी बाहेर पडली. आत काहीतरी तटातट तुटत होतं.

सकाळी ट्रक येऊ लागले. त्यांच्या आवाजाने तिला जाग आली. सामान भरायला सुरूवात झाली. बघता बघता घर रिकामं होऊ लागलं. रिकाम्या घरात आवाज घुमू लागले. तिच्या ट्रेनची वेळ झाली. भावानं कार काढली. तिनं त्या घरांवर एक शेवटची दृष्टि टाकली. इथं एक दिवस बुलडोझर फिरेल. ज्या झाडांच्या अंगा खांदयावर तिचं बालपण गेलं, ती झाडं धराशायी होतील. तिथे सिमेंटचे ठोकळे उभे राहतील. ज्या वास्तूकडे आयुष्यातला एक विसावा म्हणून आपण सदैव पाहिले, ती अशी क्षणभंगुर ठरेल असे कधीकाळी आपल्याला वाटले होते का ?

कार सुरू झाली. ती वळून बघत राहिली, घर दृष्टिआड होईपर्यंत. सगळच अनित्य आहे. आयुष्यच अनित्यापासून नित्यापर्यंतचा प्रवास आहे. तेच अंतीम सत्य आहे. ‘धूँघटके पट खोल रे.....’ स्टेशन आलं. भावाचा अश्रूपूर्ण नयनांनी निरोप घेऊन ती गाडीत बसली. गाडी सुरू झाल्यावर तिच्या मनात आलं, आता इथे परत येणे नाही. कधीतरी कुठेतरी प्रवास करतांना मध्येच हे स्टेशन येईल मनात येईल, इथे आपलं माहेर होतं. तिन अनायासे दूर जाणा-या स्टेशनकडे बघून हात हलवला. माहेरवाशिणीनं आपल्या माहेरचा शेवटचा निरोप घेतला.